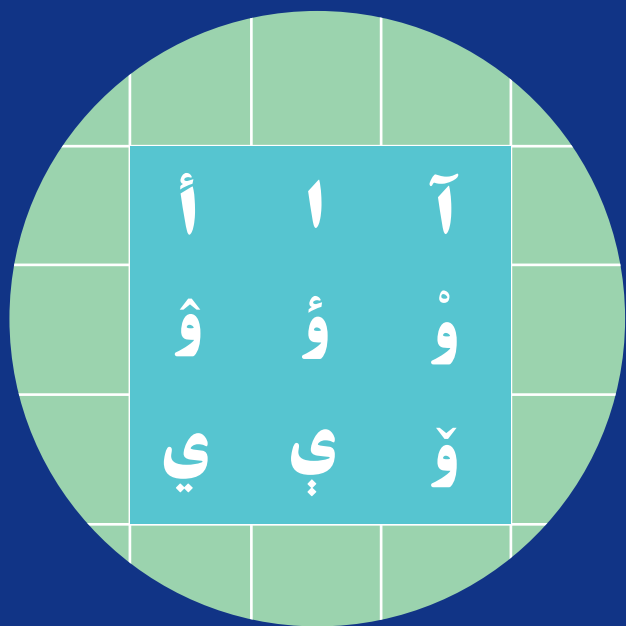


# فونولوژی زبان ترکمنی



معاون محقق نوریاغدی "نور"

فونولوژی زبان ترکمنی

معاون محقق نوریاغدی "نور"

## Phonology of the Turkmen language

Junior Assistant Professor Nooryaghdhi Noor

ISBN 978-9936-661-38-7



9 789936 661387

2022





امارت اسلامی افغانستان  
اکادمی علوم  
ریاست اطلاعات و ارتباط عامه

## فونولوژی زبان ترکمنی

معاون محقق نوریاغدی "نور"

## مشخصات اثر

نام کتاب: فونولوژی زبان ترکمنی

نویسنده: معاون محقق نوریاغدی "نور"

ادیتور: سرمحقق خیر محمد "حیدری"

مهتم: معاون سرمحقق عبدالمجید "ندیم"

ناشر: ریاست اطلاعات و ارتباط عامه اکادمی علوم

سال چاپ: ۱۴۰۱ ه.ش / ۱۴۴۴ ه.ق

محل چاپ: مطبعه لایف ستار، کابل - افغانستان

شماره تماس ریاست اطلاعات و ارتباط عامه: ۰۲۰۲۲۰۱۲۷۹ (۰۰۹۳)

ISBN: ۹۷۸-۹۹۳۶-۶۶۱-۳۸-۷

حق طبع برای اکادمی علوم محفوظ است

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



# فهرست مطالب

صفحه	عنوان
أ	نظر استاد رهنما .....
۱	مقدمه .....
۵	فصل اول .....
۵	مروری بر پیشینه موضوع .....
۲۱	فصل دوم .....
۲۱	نگاهی مختصر بر زبان و زبان ترکمنی .....
۲۱	الف) زبان چیست؟ .....
۳۱	ب) مطالعه زبانهای خانواده آلتای .....
۴۴	ج) زبان ترکمنی .....
۵۳	فصل سوم .....
۵۳	سیستیم فونیتیک .....
۵۳	الف) فونیم چیست؟ .....
۵۸	ب) فونیم و گرافیم (حرف، نویسه) .....
۶۱	فصل چهارم .....
۶۱	فونیتیک زبان ترکمنی .....

۶۱	الف) واول ها
۱۰۰	ب) کانسونانت ها
۱۳۱	نتیجه
۱۳۶	پیشنهاد ها
۱۳۸	مآخذ

## نظر استاد رهنما

خلق ترکمن یکی از اقوام با هم برابر وطن عزیز ما بوده، دارای پیشینهٔ پر بار فرهنگ، عنعنات و زبان ویژه است. زبان ترکمنی زبانی است، که ترکمنها به طور عمده در نقاط شمال و شمالغرب کشور ما بدان تکلم میکنند و نیز زبان دولتی و رسمی در جمهوری ترکمنستان میباشد. همینطور ترکمنهای ایران، ترکیه، عراق، سوریه، اوزبیکستان، تاجیکستان، روسیه و چین به این زبان با لهجه های متفاوت حرف میزنند.

زبان ترکمنی اگرچه دارای پیشینه نسبتاً درخشان بوده و قبلاً به این زبان از سدهٔ سیزدهم میلادی به اینسو آثاری نوشته شده و متون مختلف اعم از نثر و نظم در این زبان موجود است، اما در سده های اخیر بنابر علل مختلف، در افغانستان زمینهٔ رشد و انکشاف این زبان نه تنها آماده نشده و نبود امکانات لازم، وضع عمومی زبان ترکمنی در سده های اخیر خیلی تأسف بار بوده و این زبان تا سطح یک زبان شفاهی آورده شده بود. اگرچه در ترکمنستان کنونی با به میان آمدن جمهوری ترکمنستان، زبان ستاندرد ترکمنی بر اساس لهجه "تکه و یموت" به میان آمد و در آن کشور نشرات چاپی و مطبوعاتی به این زبان به طور گسترده به الفبای لاتین و کرلیک موجود بود، ولی با تفاوت الفباء از یک طرف و عدم ارتباطات فرهنگی از طرف دیگر، این پروسه در زبان ترکمنی افغانستان چندان تأثیری نداشته است. اکنون که از برکت سیاستهای فرهنگی دولت امارت اسلامی افغانستان زمینه رشد فرهنگی اقوام ساکن کشور مهیا گردیده است. مسأله وحدت زبان ترکمنی و ستاندرد سازی آن در افغانستان یکی از ضروریات مبهم فرهنگی است. فکر میشود، که ستاندرد سازی زبان ترکمنی افغانستان کار آسانی نبوده و تا این مرحله راه درازی را از پیش بردیم. به خاطر حل این مسأله، از یک سو تهیه امکانات عظیم علمی - تخصصی و حمایت دولت را احتیاج داریم و از



سوی دیگر به زمان کافی نیاز داریم. به نظر ما حل این مسأله مبرم بدون بررسی و ارزشیابی خصوصیات زبان ترکمنی، در افغانستان ممکن نیست. جای خوشبختی است، که دانشمند جوان ما محترم نوریاغدی نور، نخستین قدم‌ها را در این عرصه برداشته و رساله‌یی را در باره خصوصیات فونیتیکی این زبان نوشته است. رساله حاضر زیر عنوان «فونولوژی زبان ترکمنی» در چهار بخش فرآورده نامزد معاون محقق نوریاغدی نور میباشد.

من این اثر را با دقت مطالعه و بررسی کردم. موصوف در این اثر جالب، بحث‌های مهم فونولوژی زبان ترکمنی افغانستان را به طور مختصر-به بررسی گرفته و با مثالهای روشن و جالب ویژگی‌های این زبان را نشان داده است و با مثالها روشن ساخته است. در این اثر موصوف با مراجعه به مآخذ معتبر و با قضاوتها، تحلیل‌ها و دریافتهایش را کاملاً دقیق ارایه داشته است. موصوف در نوشتن این کتاب رنج سفر تحقیق را برای خود پذیرفته، به منابع معتبر دست‌یازیده و با صرف نیروی فراوان و بهره‌گیری از آن سرچشمه‌ها، این اثر گرانبها را تهیه و ترتیب نموده، که از نگاه احاطه مطالب، شیوه تحقیق، اصالت مسائل و ارائه سخنان نو در باره فونولوژی زبان ترکمنی قابل تحسین است. بناء من این اثر را برای ترفیع به رتبه علمی معاون محقق کافی میدانم و چاپ و نشر آن را توصیه مینمایم تا مفادش عامتر گردد.

بار دیگر زحمات شبانه‌روزی محترم نوریاغدی نور را در تهیه و ترتیب این اثر ارزشمند که ارمغانی برای نسل‌های آینده و فرهنگ پر بار و غنایمند کشور ما میباشد، با تکرار قابل قدر میدانم و از خداوند جل و علی شانه برایش توانمندی بیشتر میخواهم.

و من الله التوفیق

پوهاند دوکتور محمد صالح راسخ یلدرم

استاد و آمر پروگرام ماستری زبان و ادب دری پوهنتون بلخ

## مقدمه

زبان ترکمنی از نگاه گروه بندی زبانی، به گروه آلتای زبانهای ترکی مربوط بوده و از جهت ساختمان جزء زبانهای التصاقی است. به گواهی تاریخ ترکی قدیم (ترکمنی) در گذشته ها دارای رسم الخط و الفبای ویژه خود بوده و کتیبه های اورخون و آثار نوشتاری به آن نوشته شده است. همچنان در گذشته های دور، برخی از آثار زبان ترکی قدیم به الفبای مانوی و اویغوری نیز نوشته شده اند. همانگونه که در دوره اسلامی، الفبای عربی مورد بهره جویی بسیاری از ملل مسلمان در مشرق زمین قرار گرفت، آثار زبان ترکی قدیم (ترکمنی)، سپس آثار درین زبان نیز با آن الفبا به نگارش گرفته شدند و بتدریج الفبای عربی جای رسم الخط اویغوری را گرفت و به یگانه الفبای معمول این زبان مبدل گشت.

تمام ویژگیهای عمومی زبان ترکمنی مانند پیوندی بودن زبان، توالی پیوندها، هماهنگی اصوات، بودن علامت جنس، تنوع و نظام افعال، را دارا است. افزون بر این، ویژه گی هایی مانند دارا بودن واولهای کوتاه و کشیده که از این لحاظ زبان ترکمنی در میان زبانهای ترکی حایز موقعیت خاص است. این واولهای کشیده در حین حال بشکل نازک و ضخیم نیز دیده میشوند و از این لحاظ واولهای زبان ترکمنی از واولهای موجود در دیگر زبانهای ترکی متفاوت است.

آنچه واضح میباشد این است، که الفبا و حروف آن شکل رمزی و قراردادی آوهای یک زبان است و هیچ الفبایی نمیتواند به صورت کامل تمام

ویژه گیها و مشخصات یک زبان را افاده نماید، با آنهم زبانشناسان کوشیده اند تا در این امر تسهیلاتی فراهم آورند، که حروف الفبا بتواند این خصوصیتها را هرچه بیشتر افاده نمایند. به خاطر همین بود، که دانشمندان زبانشناس در زبان فارسی - دری چهار حرف علیحده (پ، چ، گ، ژ) را به الفبای عربی اضافه نمودند.

الفبای زبان ترکمنی در افغانستان مانند رسم الخط زبان دری، همان الفبای پذیرفته شده رسم الخط عربی است و این الفباء در بعضی موارد نمیتواند برخی از ویژه گیهای نظام آوایی (فونیتیک) این زبان را بصورت تام افاده نماید. این دشواری بیشترینه در بخش آوهای مصوت (واول) و نیز در بعضی از آوهای صامت (کانسونانت) رونما میگردد.

از نگاه زبانشناسی بهترین و کامل ترین الفبا برای هر زبانی، رسم الخطی خواهد بود، که در برابر هر صوت از زبان تکلم، علامت و گرافیک مشخص داشته و با ساختمان طبیعی زبان هماهنگ باشد، تا بتواند کلمات، عبارات و جملات را آن چنانیکه از دهان خارج میشود، ضبط نماید. ولی این امر در قسمت رسم الخط ترکمنی امکان پذیر نیست. بدین نسبت زبان ترکمنی نیز مانند سایر زبانهای معمول و مروج در افغانستان، به ویژه دری و پشتو بر مبنای الفبای عربی استوار است، ولی پیداست، که علامات گرافیکی این الفباء همه اصوات زبان ترکمنی را نشان داده نمیتواند. طور مثال در الفبای عربی برای چهار واول «و، ؤ، و، و» زبان ترکمنی یک علامت «و» موجود است. این حالت تعداد اموگرافها را در این زبان زیاد ساخته و در خوانش کلمات دشواری ایجاد میکند؛ برای مثال: «ؤز/öz "خود"، «اوی/üy "خانه"،

اؤز/üz "بکن"، اوئی/oy "فکر"، اؤز/üz "لویه".

دستگاه صوتی زبان ترکمنی دارای «۹» صوت اول (مصوت) و «۳۲» صوت کانسونانت (صامت)، که جمعاً «۴۱» صوت میباشد. این واجها را به سه گروه میتوان تقسیم کرد:

(الف) گروه اول تحت عنوان مصوت‌های نه گانه به تعداد نه مصوت.

(ب) گروه دوم تحت عنوان صامتهای ترکمنی مقتبس از الفبای عربی - فارسی به تعداد ۲۳ حرف.

(ج) گروه سوم تحت عنوان صامت‌های دخیل به تعداد نه صوت.

یاد آور باید شد، که این رساله علمی - تحقیقی دارای یک مقدمه، چهار فصل میباشد، که هر فصل آن به عناوین فرعی تقسیم بندی شده است و برعلاوه در برگزیده نتیجه گیری و پیشنهادات می باشد. در فصل اول تحت عنوان مروری بر پیشینه موضوع است، که راجع به پیشینه زبان ترکمنی، زبان و لهجه های گروه ترکی خانواده آلتای، مسائل الفباء و رسم الخط استفاده شده توسط اقوام ترکی زبان در طول سده ها مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است.

در فصل دوم در رابطه به موضوعات زبان و تقسیم بندی آن از لحاظ شکل و مفهوم، رابطه آوا با زبان و آواشناسی با زبان شناسی، پیدایش زبان، بخش بندی زبانهای جهان از لحاظ منشأ و شکل ظاهر، زبانهای خانواده آلتای، مراحل مختلف و تقسیم بندی زبانهای گروه ترکی، زبان و لهجه های ترکمنی و ویژه گیهای زبان ترکمنی و تفاوت آن با زبانهای غربی اوغوز (آذری و ترکی عثمانی) در زوایای گوناگون به بررسی گرفته شده است.

در فصل سوم در مورد فونیمشناسی، رابطه واجشناسی با آواشناسی، فونیم یا واج، تفاوت فونیم و گرافیم، گرافیم یا واحد نوشتاری زبان توضیحات و معلومات ارائه

گردیده است.

بالآخره در فصل چهارم در مورد فونولوژی، دسته بندی صداها (واولها و کانسونانتها)، حرکت اندامهای گفتاری در هنگام تلفظ حروف صدادار، هماهنگی واولها و هماهنگی کانسونانتها و واولها، عدم هماهنگی واولها، تشابه صوتی، افزایش و کاهش واولها و کانسونانتها، تبدیل واولها و کانسونانت ها مورد بحث و پژوهش قرار گرفته و در آخرین فصل جدول الفبای زبان ترکمنی با مثالهای آن آورده شده است.

مبرمیت و هدف موضوع بحیث پروژه علمی- تحقیقی، معیاری سازی فونیمهای زبان ترکمنی می باشد؛ زیرا در افغانستان ترکمنها در مناطق مختلف زنده گی داشته و با لهجه های متفاوت تکلم می نمایند و تفاوت لهجه ها بالای فونیمهای زبان ترکمنی تأثیر گذاشته و نظام آوایی این زبان را دچار پراکنده گی نموده است. بناء در پیشبرد این پروژه تحقیقی به قدر توان از میتود تشریحی بر بنیاد تحقیق از نوع کتاب خانه یی استفاده به عمل آمده است، تا بدین وسیله نظام آوایی زبان ترکمنی شکل معیاری را به خود گرفته، زمینه های تحقیق آسان و موارد کاربرد دقیق آن در آینده فراهم سازد.

در فرجام لازم میدانم، که از همکاری علمی و رهنمایی های استاد رهنماییم پوهاند دوکتور محمد صالح "راسخ یلدرم" که با وصف داشتن مصروفیت زیاد در رهنمایی بنده از هیچ گونه همکاری دریغ ننموده اند، صمیمانه سپاس گزاری نمایم و همچنان از اساتید گران ارجمند سرمحقق دکتور خلیل الله "اورمل" و سرمحقق خیر محمد "حیدری" و سایر دانشمندان گرانقدر مرکز زبانها و ادبیات اکادمی علوم با من از هیچگونه همکاری در این راستا دریغ نفرموده اند، اظهار تشکر و امتنان می نمایم.

و من الله التوفیق

نامزد معاون محقق نوریاغدی "نور"